

Komintern i Jugoslavien

*[Ur Ante Ciliga, **The Russian Enigma**, London : Ink Links, cop. 1979, kapitel V. Översättning från engelska: Göran Källqvist. I artikeln "Hur Tito tog över Jugoslaviska Kommunistpartiet" på marxistarkiv.se finns en del biografiska uppgifter om A Ciliga.]*

6 januari 1929 ägde det rum en statskupp i Jugoslavien. Parlamentet upplöstes och samtliga partier förbjöds. General Jivkovitch – ledare för en hemlig serbisk militär organisation vid namn "Den vita handen" – kallades till makten. Statskuppen var fascistiskt färgad, men den saknade ett av fascistens viktigaste element, karaktären av massrörelse. På det hela taget var den nya makten inget annat än en militärdiktatur, som rättfärdigades med att man måste göra slut på kampen mellan olika nationaliteter i Jugoslavien. Den dominerande nationen, serberna, utgjorde en minoritet på fem miljoner, vilket förklarar den nationella konflikt som har splittrat Jugoslavien ända sedan dess uppkomst. Kroaterna, som är den starkaste icke serbiska nationen och uppgår till mer än tre miljoner invånare, hamnade i ledningen för kampen mot den serbiska dominansen. Eftersom det under den parlamentariska konstitutionen inte gick att undvika opposition från de icke serbiska nationerna, så hade de styrande kretsarna i Belgrad beslutat att avskaffa denna konstitution till förmån för en militärdiktatur. Med tanke på nationernas relativa styrkor, krävde kampen oproportionerligt stora ansträngningar från de serbiska massornas sida, trots att de drog avsevärda fördelar av Belgrads maktpolitik. Därför hälsade de diktaturen kyligt och reserverat. Ända från början var den därför dömd att hänga i ett vakuum. För att säkra sin existens blev den tvungen att ta till en terror som var lika grym som den var vetlös.

Dessa händelser fick ytterst tragiska resultat för det jugoslaviska kommunistpartiet och även för de 120 jugoslaver som befann sig i Moskva.

Som jag har nämnt tidigare hade Moskva 1926 överlämnat ledningen för det jugoslaviska partiet till högern. Under 1926 och 1927 hade dessa element komprometterat sig så mycket i partiets ögon att den gamla politbyrån ilsket hade blivit avsatt vid ett av den jugoslaviska centralkommitténs möten och en ny hade valts, bestående av mer vänsterinriktade element. Men centralkommittén hade inte glömt vilka som var de verkliga herrarna. Dessa – det vill säga Bucharin, Gorkitch och Manuilskij – ogiltigförklarade centralkommitténs beslut och upplöste den nya vänsterinriktade politbyrån. De kunde inte gärna återinsätta de gamla ledarna – så de gjorde något ännu värre. Triumviratet Bucharin-Gorkitch-Manuilskij samlade ihop en grupp banditer som aldrig hade haft något med den jugoslaviska rörelsen att göra och skickade dem till Jugoslavien som "ombud". De var principiösa äventyrare, som till synes hade hämtats slumpmässigt från hela världen. För att sätta kronan på detta skämt kallades detta band för "Arbetardirektivet". Vi måste medge att det fanns två eller tre ärliga arbetare bland dem, som Djouro Djakovitch-Bosnitch som senare blev mördad av jugoslaviska reaktionärer, men de var bara syndabockar som hade placerats där för att dölja skurkarna.

Ombuden hade fullt upp att förbereda partikonferensen och såg sig redan som segrare. Några få månader till så skulle dessa personer utan bakgrund ha genomgått den "lärotid av olaglig verksamhet" som krävdes. Inom kort skulle en internationell karriär inom Komintern ha stått öppen för dem.

Alltihop skulle ha gått bra om inte Belgrad hade fått herraväldet i Jugoslavien. Det hade ägt rum en fascistisk militärkupp, som på vanligt Balkan-sätt följdes av blodiga repressalier mot oppositionen. Det var då det blev nödvändigt med "olaglig verksamhet". Då krävdes det män som visste hur man ska dö. Men ombuden var av annan kaliber. De greps av panik, för nu handlade det inte längre om att göra karriär, utan deras skinn. Resultatet blev en katastrof som var lika otrolig som den var vanhedrande. De "bästa" ombuden lämnade partiet åt sitt öde och flydde med full fart från Jugoslavien, direkt till Moskva. I ledningen för detta lilla band stod ideologen Gorkitch.

De var de ”bästa”. De sämsta stannade kvar i Jugoslavien och trädde i tjänst hos polisen. Det kom till vår kännedom att ett antal av dem hade varit provokatörer, som ända från början hade fått löften från båda sidor. En av dem var ”huvudombudet”, Bresovitch, en före detta österrikisk krigsfånge i Ryssland som aldrig någonsin hade tillhört den jugoslaviska rörelsen.

Gorkitch, Manuilskej och några få andra räddade sitt skinn. Deras karriärer blev inte avbrutna, de undvek en katastrof. Men å andra sidan utlämnades den jugoslaviska arbetarrörelsen till den mest grymma reaktion. Gorkitch och de andra Kominternledarna skickade kallt dussintals och hundratals män i döden för att dölja sin egen flykt och för att visa att de agerade och kämpade mot reaktionen. Det var en upprepning i Jugoslavien 1929-1930 av vad som hade hänt i ännu större skala i Kina. Det var varken första eller sista gången. Man hade redan sett exempel och skulle få se ännu fler i andra länder.

Den feghet och det förräderi som uppvisades av Kominterns ledare dagen efter den 6 januari 1929 orsakade en storm av indignation bland de jugoslaviska kämparna i Moskva, i synnerhet en vänstergrupp som uppgick till gott och väl 50 medlemmar. Det är väl värt mödan att skriva några ord om denna grupp, ty den är ett exempel som gör det möjligt att åskådliggöra mekanismen bakom Kominterns utveckling, liksom vissa drag som kännetecknade de kommunistiska partierna.

Den jugoslaviska vänstern hade bildats 1921 efter att det kommunistiska partiet hade upplösts för att bedriva olaglig verksamhet. 1924 och 1925 stärkte vänstern sin ställning genom att förespråka en revolutionär politik i den nationella och bondefrågan. Denna vänstergrupp utmärkte sig och utmärker sig fortfarande genom att begränsa sina intressen till jugoslaviska frågor. Den varken ville eller visste hur man skulle samordna sina aktioner med andra vänstergrupper i andra av Kominterns sektioner. Medlemmarna i den jugoslaviska vänstern förstod inte att detta agerande dömde deras ansträngningar att bli ofruktbara. Tvärtom föreställde de sig att de inte tillät sina motståndare till höger några knep, och på så sätt arbetade sig fram till makten med hjälp av Komintern.

Denna taktik är typisk för de partier som tillhör den Kommunistiska internationalen. Den metod som det ryska kommunistpartiets representanter använder för att hålla Komintern i tyglarna är att helt isolera de olika partierna från varandra.

Var och en av dem känner bara till sitt eget parti och det ryska. Grupperna i Komintern kämpar bara för att behålla sin ställning inom varje parti. När de visade intresse för andra sektioners göromål så var det bara för att hävda det ryska partiets förslag. Dessa grupper lyckades skapa sig en ställning genom att rätta sig efter varje önskan som det ryska kommunistpartiets representanter hade, och genom att anta en inställning av ständig underdånighet gentemot dem. Det fanns ingen internationalistisk anda, inget djupgående och övervägt intresse för utländska kommunistiska rörelser. En sådan anda hade inte accepterats. För att lösa allmänna problem, döma och fördöma, fanns bara det ryska kommunistpartiet. De andra fanns bara till för att genomföra dess beslut. Det verkar otroligt att ett sådant system av kryperi kunde uppstå och utvecklas inom en internationell arbetarrörelse. Men den finns och den segrar.

I februari 1929 sammankallade Komintern ett allmänt möte för att lugna ned jugoslaverna i Moskva. Efter tumultartade diskussioner förkunnade denna församling att Komintern rapport var otillfredsställande och förkastade den föreslagna resolutionen. En motresolution som fördömde de jugoslaviska partiledarnas uppträdande antogs med 90 röster mot 5. Det var ett indirekt fördömande av Kominterns politik.

Det kunde inte passera. ”Ert läge är uppenbart. Komintern kommer att reducera er till ett intet”, berättade en gammal politisk flyktning som hade deltagit under diskussionerna vänligt för mig.

Den då fullt bildade trotskistiska gruppen hade tagit ledningen bland de missnöjda. Den kritiska inställning till systemet som blev alltmer utbredd bland jugoslaverna liksom bland alla utlänningar som anlände till Sovjetryssland, hade givit upphov till en fullständigt oppositionell ideologi i vår

lilla grupp. Bondefrågan, så som den visade sig under vintern 1928, hade varit den avgörande faktorn för oppositionen. Det hade blivit helt uppenbart att den trotskistiska oppositionen hade haft rätt i denna fråga. De paroller om arbetardemokrati och självkritik som Stalin hade lanserat hade avslöjats som en simpel byråkratisk manöver, precis som den tolerans mot högern som åtföljde förföljelserna mot vänstern. Allt detta fick oss att slå fast vår ståndpunkt och söka kontakt med den olagliga trotskistiska organisationen i Moskva.

Kärnan i vår opposition utgjordes av problemen i Sovjet, medan Kominterns internationella politik (i Kina, England och på andra ställen) bildade en sorts allmänna ramar. Det var inom dessa ramar som det jugoslaviska kommunistpartiets problem passade in.

Inuti vårt parti kritiserade vi inte bara Kominterns administrativa arbete och de äventyrare som den hade satt vid makten. Vi blev också alltmer fientliga mot Kominterns politiska linje. Vi utgick från den nationella frågan och ställdes då inför följande dilemma: socialistisk eller borgerlig revolution i Jugoslavien? Vänstern hade en gång i tiden varit för att utnyttja de nationalistiska problemen i revolutionens intressen. Men i slutändan hade detta ”utnyttjande” tagit en sådan form att den kommunistiska och arbetarrörelsen hade begränsats till att tjäna de förtryckta jugoslaviska folkens borgerliga nationalism. Långt innan fransmännen hade förlikat den röda fanan med trikoloren, Internationalen med Marseljåsen, hade Dalmatien fått till stånd en allians mellan den kroatiska trefärgade flaggan och revolutionens röda fana, mellan Internationalen och nationalsången ”Vårt ståtliga fädernesland”. Den revolutionära och internationella arbetarrörelsen riskerade att splittras upp i lika många naivt ”radikala” rörelser som det fanns nationaliteter i Jugoslavien.

Vår lilla grupp förklarade krig mot denna taktik och lyckades i denna fråga vinna över hela den jugoslaviska vänstern, det vill säga praktiskt taget samtliga aktiva jugoslaviska kommunister i Moskva. 1924 och 1925 hade vänstern varit de första att förespråka att man skulle utnyttja den nationella frågan, men nu kämpade den på detta område mot högerns ideolog, Sima Markovitch. Nu var jag på samma område och med samma mål tvungen att strida mot Komintern och dess exekutivkommitté.

Nu när vi hade bildat en trotskistisk grupp återstod det för oss att lära oss vad illegalt arbete innebar i Ryssland. Vi bildade ett centralt organ som bestod av sex medlemmar: fyra jugoslaviska kommunister – Deditch, Draguitch, Heberling och jag – och två ryssar, de före detta medlemmarna i det kommunistiska ungdomsförbundet, Victor Zankov och Oreste Glybovskij. Detta ”centrum” fick hjälp av en grupp på fem kämpar i oppositionen, och stod i personlig kontakt med fem andra ”sympatisörer”. Dessutom stod vårt centrum i kontakt med den trotskistiska organisationen i Moskva via en tillförlitlig person. Det var han som regelbundet gav oss brev från Trotskij och andra medlemmar i oppositionen, liksom teser och andra liknande dokument från oppositionen. Vad gäller vårt arbete så utvecklades det inom två olika miljöer: bland ryska fabriksarbetare och jugoslaviska kommunister på vänsterkanten.

De jugoslaviska kommunisterna var medlemmar i fabriksceller och hade kontakter med arbetare som var för oppositionen, både kommunister och icke partimedlemmar. Vad gäller våra landsmän så gjorde vi vårt yttersta för att intressera dem för de jugoslaviska frågorna, som givetvis låg dem närmare hjärtat än den ryska frågan. Vi försökte knyta de jugoslaviska problemen till Kominterns och det ryska kommunistpartiets övergripande politik, och visa att vår katastrof bara var en sida av en allmän katastrof som endast kunde avhjälpas genom att förändra det ryska kommunistpartiets politik. Det var inte lätt att övertyga vårt folk. De föreställde sig att det jugoslaviska eländet var ett undantag och att allt stod rätt till i de andra kommunistpartierna, framförallt i det ryska partiet. Det var en illusion som man bara övergav med sorg.

För att ge ett exempel ska jag citera ett uttalande av en gammal militant syndikalist från Jugoslavien, Risto Samardjitch-Noskov: ”Trotskij har inte fel. Men ingen av de här byråkraterna vill ha världsrevolution längre. Om Stalin skulle vilja ha det så skulle de avpollettera honom precis som de

avpolletterade Trotskij. Och sedan? Om revolutionen skulle bryta ut i Jugoslavien så är jag säker på att Gorkitch och Manuilskij skulle bli de första att skicka mig i landsflykt. Men gå och säg det till våra jugoslaviska arbetare. De skulle inte ens lyssna på dig.”

Han vägrade att ansluta sig till vår grupp, men angav oss i alla fall aldrig. När en av hans vänner som vi hade kontaktat var på väg att ange oss, lyckades Noskov förmå honom att låta bli.

En annan kamrat, en enkel arbetare som hade drabbats av mycket förföljelser i Jugoslavien på grund av sitt revolutionära arbete, sa så här till oss: ”Visst har ni rätt. Byråkraterna frodas på folkets bekostnad, precis som aristokrater. Men jag kan inte återvända till Jugoslavien. Jag talar inga främmande språk. Jag har skäligen enkla yrkeskunskaper. Här kan jag åtminstone bo och arbeta.”

Vi försökte dra till oss de jugoslaver som hade lämnat partiet när de kom till Moskva och hade sökt sig till fabriker. De tog emot oss som verkliga kamrater, men vägrade att delta i någon som helst politisk verksamhet.

Den berömde revolutionären Vukachin Markovitch från Montenegro gick ett tragiskt öde till mötes i Ryssland. Han höll på att brista av verksamhetslust och kände sig bara bekväm bland vanligt folk. Han var en sorts Chapaiev, ändå lyckades han aldrig anpassa sig till Sovjetunionen. Han hade rest runt hela Ryssland, och hade arbetat överallt dit han kom för myndigheterna var alltid villiga att ge honom arbete, men han hade inte känt sig väl till mods någonstans. Han gick vilse i byråkratins irrgångar, och för att undvika att bli fast bytte han ständigt bostadsort. Till slut tog han sin tillflykt till Dagestan, som påminde om hans hembygd Montenegro, men till och med där hade byråkratin kommit före honom. När han kom till Moskva kunde han inte förmås att stanna bland de politiska flyktingarna. Han klarade inte av det moraliska tomrum som var förhärskande där. Han kom att tillbringa en natt hos en kamrat, och nästa hos en annan. För att inte störa någon och för att tömma sin lidandets bägare till sista droppen, sov han ofta på härbärgen för landstrykare.

Folk har fortfarande inte lagt bort vanan att anklaga sovjetregeringen för att underblåsa revolutionär verksamhet utomlands och för att förbereda manskap till den framtida revolutionen. Enligt min uppfattning kan ingenting ligga längre från sanningen. Ingen har gjort lika mycket för att fördärva den internationella kommunismen som sovjetregeringen. Till och med när deras representanter tar med sig revolutionära paroller till de kommunistiska partierna, så vidtar de försiktighetsåtgärder så att dessa paroller förblir rena fraser och aldrig genomförs i praktiken. Vad gäller de hundratals och tusentals utlänningar som besöker Sovjetryssland, så återvänder de hem besvikna, demoraliserade och handlingsförlamade. En gång i tiden gav den ryska revolutionen den internationella revolutionära rörelsen en levande impuls, men under sitt förfall drar revolutionen nu med sig denna rörelse i djupet.

* * *

De stridbara jugoslaviska kommunisterna undgick inte de repressalier som deras motstånd mot Kominterns brottsliga politik i frågan om Jugoslavien hade ådragit dem. Men istället för att ta itu med oss i ett slag, vidtog man åtgärder successivt och sakta, genom att gradvis dra åt nätet. Först bildades en kommission för att undersöka affären, i själva verket för att försöka bryta sönder vår grupp. När denna taktik visade sig ineffektiv bildades en blandad kommission (mellan partiets centralkommitté och Komintern) under ledning av den före detta mensjeviken N N Popov. Inte ens sex månader hade gått innan kommissionen avslutade sitt arbete och sammankallade ett möte för att lägga fram sina slutsatser. Som den ryska kommunistiska traditionen krävde, försökte man först demoralisera oss genom att ställa en resolution till omröstning som helt enkelt godkände det som kommissionen hade kommit fram till. Så fort mötet inleddes hotade en av ”Kominterns anhängare” oss med Sibirien. Man underströk att kommissionens slutsatser redan hade godkänts av partiets centralkommitté. Men nästan hälften av församlingen (17 röster mot 21, resten av jugoslaverna var på semester) röstade mot resolutionen, och man uppmanade centralkommittén att utverka en ny

granskning av frågan.

Några få dagar senare träffades en kommission i Komintern, under ledning av Soltz, för att organisera förtrycket. Den handlade utomordentligt snabbt. Soltz tillät bara var och en av parterna några få minuter. En detalj i diskussionen är värd att nämna. När Soltz sammanfattade de teser som förts fram av Kominterns anhängare och av oss, så vände han sig till oss med en förebrående blick.

”Varför är ni så hetsiga”, frågade han. ”När man hör er tala skulle man tro att det handlar om företrädare för två fiendeklasser. Men vi är barn av en enda klass, ett enda parti.”

Vi svarade med att peka på Kominterns anhängare: ”Nej, vi tillhör inte samma klass som de.”

Representanten från det jugoslaviska partiets politbyrå ville bevisa att lakejer alltid är mer nitiska än sina herrar. Han krävde varken mer eller mindre än att vi skulle uteslutas. Soltzkommissionens beslut blev mer overseende: tre stycken (varav jag var en) skulle suspenderas från partiet i ett år; 20 kamrater beordrades lämna Moskva för en annan valfri bostadsort, för att ”låta kampen i det jugoslaviska partiet lugna ner sig”; några dussin kamrater kom undan med enbart en reprimand.

Dessa straff avslöjade vissa nya sidor av partiets taktik i Ryssland för oss. Det mest anmärkningsvärda var hur sakta aktionen ägde rum. Det berodde på att partiet genomgick en övergångsperiod och även på de speciella metoder som användes för att ta itu med nykomlingar till oppositionen.

Vid den tiden fördes en öppen kamp både i partiet och Komintern mot högern. Trotskijs kommentarer om Kamenev-Bucharins förhandlingar som hade publicerats i februari, hade fått till resultat att majoriteten i politbyrån och Kominterns presidium vände sig mot högerns ”triumvirat”. Bucharin, Rykov och Tomskij hörde att de själva öppet anklagades för vara ledare för högern. Denna anklagelse bifölls vid den 16:e partikongressen i april 1929. Bucharin avsattes från posten som redaktör för *Pravda*, och Tomskij avlägsnades ur fackföreningsledningen. Inom Komintern förflyttades på samma gång Bucharins förkämpar från de olika sektionerna.

Vad gäller Vänsteroppositionen gjorde Stalin stora ansträngningar för att vinna över trotskisterna utan Trotskij. Hans förevändning var att den senare befann sig i exil. Till en början trodde jag att hans försök skulle misslyckas, att Trotskijs anhängare skulle sluta leden efter att han hade landsförvisats. Jag misstog mig. Hela den ”gamla trotskistiska generationen” var beredda att offra sin ledare, överge principen om arbetardemokrati, och blunda för arbetarnas villkor så länge man fortsatte kampen mot kulakerna och industrialiserade landet. Preobrazjenskij, en av de mest ointresserade av de som kapitulerade och en av den kommunistiska byråkratins främsta ideologer, gjorde detta program till ett oeftergivligt villkor för varje överenskommelse med Stalin. När han påminde Stalin om centralkommitténs vacklan, så svarade den sistnämnde bestämt: ”Om det behövs kommer jag att arrestera hela centralkommittén, men jag ska genomföra femårsplanen.” Det satte punkt för diskussionen.

När vi kom till Komintern som svar på den kallelse vi hade fått från Soltzkommissionen, så upptäckte vi att Preobrazjenskij-Radeks grupp hade fått ett fotfäste i partiet. Under dessa omständigheter hade den stalinistiska administrationen goda skäl att få vår affär att dra ut på tiden. Det fanns förhoppningar att vi skulle följa den ryska oppositionen på dess väg mot kapitulation, och att vi slutligen skulle överge vår romantiska syn på socialismen och återvända till den byråkratiska sanningens goda väg.

Det handlade inte bara om att ge oss tid att tänka. De ville fortfarande besegra oss, övertyga oss. Strax innan jag uteslöts ur partiet kom jag att utsättas för förhör i en specialkommission. Ändå var det då möjligheten till politiskt arbete i Komintern öppnade sig för mig, en möjlighet som tidigare hade förvägrats mig när jag fortfarande var en oförvitlig partimedlem och officiell delegat i den jugoslaviska centralkommittén. Jag fick i uppgift att skriva det jugoslaviska partiets historia och tilläts tränga in i det ”heligaste heliga” i Kominterns arkiv. Det var inte en ren slump. Jag kunde

senare se att man använde ett regelrätt system.

Byråkratins taktik bestod av att terrorisera motståndarna utifrån, på samma gång som man demoraliserade dem inifrån med hjälp av korruption. Proceduren var känd under det vackra namnet ”kommunistisk omskolning”. Man började med att varna den skyldige och försiktigt fösa honom åt sidan. Man lät förstå att hans inställning inte motsvarade de aktuella behoven, att han borde ”bättra sig”, ”bolsjevisera” sig. Om denna varning inte ledde till några resultat så hotades han med stränga administrativa åtgärder. Om han framhärjade så ställdes han inför rätta, och innan han hann återfå fattningen så anförtroddes han en intressant, välbetald uppgift, och i praktiken sa man till honom: ”Du förstår, proletariats diktatur är hård men inte förbittrad. Partiet har sina principer men är inte småsint. Det skulle vara lätt att krossa dig: du är en ensam individ, alla fördömer dig. Ändå ger vi dig de bästa möjligheter, du kan få ett intressant välbetalt arbete. Det enda du behöver göra är att överge dina misstag och rätta till dem medan du arbetar. Kom igen nu, för vi har ont om folk.”

Detta resonemang är långtifrån vansinnigt, det grundar sig på realiteter. Men det förstör själar och förvärrar förtryck och lögn.

Vid den tiden fick jag chans att studera hur Komintern fungerade på nära håll. Jag kunde observera dess högsta tjänstemän: Bucharin, Manuilskij, Kuusinen, Remmele, Pjatsnitskij, Bela Kun, Dimitrov, Schmeral liksom deras närmaste män. En del av dem var personer med begränsad intelligens, som Remmele eller Pjatsnitskij, som varken var medvetna om vad som pågick kring dem eller vad de själv gjorde. Men majoriteten bestod av personer som en gång varit utomordentliga men nu var demoraliserade eller utmattade.

Kanske det är mödan värt att dröja vid Dimitrov, som senare skulle få en kortlivad lysande bana på Kominterns himmel. 1920 spelade Dimitrov bara en sekundär roll i det bulgariska partiet, och han var utan betydelse i Komintern. Men efter händelserna i Bulgarien 1923 och 1924 drog han uppmärksamheten till sig, och knuffade Kolarov, Kabaktchiev och andra i bakgrunden. Under sin landsflykt lärde han sig främmande språk, och 1929 betrodde han sekreterarposten i Komintern för Centraleuropa. Dimitrovs främsta egenskap var hans levantiska slughet. Därefter slogs man av den enkla och beräknande realismen hos denne bulgariske bonde, som fortfarande mindes den turkiska piskan och som hade kämpat för sitt nationella oberoende. En dag när han i ett tal tillät sig att göra en förolämpande anmärkning om Zinovjev (som då redan var en död person, politiskt sett), så viskade en medlem i exekutivkommittén i mitt öra: ”Vilken man! När Zinovjev hade makten var Dimitrov en av hans mest devota smickrare.”